

קיה (תקמב) — קובץ "בית אהרן וישראל"

אח"כ ראיתי דרברי מובא בס' תהלה לדרור סי' רס"א אולם מה שכותב ליישב הסתירה בשו"ע בין סי' רס"א ס"ב לסי' רס"ג ס"ד דהמחבר לא דק, כיון שאינו אלא דבר מועט, דהיה קשה לו ביאור דברי סוף הרמב"ן הנ"ל, לענ"ד ההסבר הוא פשוט דלמעשה כבר מפלג המנחה יוכל להוסיף אולם נקט שקיעה דהטעם דכל דתיקון דרבנן מובן רק משקיעה א' דמן התורה יחול מצות תוספת רק משקיעה א'.

ואין לטעות דשיעורם של פלה"מ ושקיעה א' שוים הם דהא מפורש ברמב"ן בדף רנ"ב ריש הברל ביניהם בשל"ד אמה ומסביר המחצה"ש על המג"א בס"א רס"א אות י' דההבדל הוא ג' דקות.

וכיון שביארנו הפמ"ג הנ"ל לפי הרמב"ן נבין חידושו של הפרי מגדים בא"א סי' רס"א אות ט' [הנ"ל] לפי דרכו של הרמב"ן דתחילת זמן מצות תוספת לפניה להרמב"ן מן התורה משקיעה א', ומפלג המנחה מדרבנן.

אולם כתבנו בספרנו מצות תוספת שבת דאיכא נמי דרך אחרת מדרכו של הרמב"ן ואנו אין לנו אלא להסביר הפמ"ג שנגרר אחרי שיטת השו"ע ומקורו ברמב"ן והרמב"ן כר"ת בזמן ביה"ש.

שלום בר"א הלוי סגל

בעמח"ס מצות תוספת שבת

הערות שונות

בענין חמי מבריה בירושלים

איתא בגמ' פסחים (דף ח':) אמר ר' דוסתאי בר' ינאי, מפני מה אין חמי טבריה בירושלים, כדי שלא יהיו עולי רגלים אומרים אלמלא לא עלינו אלא לרחוץ בחמי טבריה דינו, ונמצאת עליה שלא לשמה. וכ"ה בספרי עה"פ (במדבר י"א ט') וברדת הטל. וראה באמבוחא דספרי מה שציין בחילופי הגרסאות.

וזה מכבר שמעתי להעיר דקדוק נכון בלישנא דהגמ' שאמרה מפני מה אין 'חמי טבריה' בירושלים, דלכאור' הוה ליה למימר מפני מה אין מעיינות מים חמין בירושלים, דהלא אם אכן היו מעיינות כאלו בירושלים, לא היו נקראים בשם חמי טבריה, דמה להם ולטבריה, וכי מפני שבטבריה ישנם מעיינות של מים חמין יקרא הכל על שמם.

והנראה לענ"ד בהקדם דברי הגמ' (שם, דף מ"א) דפסח שבשלו בחמי טבריה, חייב. ור' בירושלמי פ"ו דשבת ה"ב דאית בהא פלוגתא. ונודע בשערים קושית העולם היכא משכחת לה אופן שיוכלו לבשל הפסח בחמי טבריה, דהלא בירושלים אין חמי טבריה כדאמרן, ולמייתי מטבריה מים חמין א"א שהרי מרחק כמה ימים מטבריה לירושלים, ואילו באם יוציאו את הפסח לטבריה, הרי שבין כך יפסל משום יוצא.

וכבר ישבו על המדוכה בזה גדולי הראשונים, ויעוין בספר מושב זקנים עה"ת לבעלי התוס' פר' בא (שמות י"ב ט') וכן בספר יחוסיו תנאים ואמוראים לחד מן קמאי רבינו יהודה בר קלונימוס משפירא במערכת ר' חייא בריה דר"נ, עמ' רפ"ה. וגם האחרונים החזיקו אחריהם והאריכו למעניתם בתירוצים רבים, ואתן לחכם ויחכם מקצת מן המ"מ אשר עמי בכתובים לספרים אשר דנו בזה. ר' באגלי טל מלאכת אופה סי' כ"ו. שו"ת אמרי יוסף אריק סי' כ"ה. שו"ת מחזה אברהם שטיינברג סי' קי"ז אות ב'. שו"ת זכר יהוסף שטערן או"ח סי' קצ"ג. ברכת ראש עמ"ס נזיר בסוה"ס בליקוטי מוהר"א, והביאו בשו"ת בית יצחק חו"מ בדרשות דרוש י"א אות י"ח. שו"ת בכורי שלמה רעזכטא ח"ב והביא שם מכתבי רבינו מרן אדמו"ר האמרי אמת ויע"א. ונעתק בספר מכתבי תורה סי' ק"ק"ב ובס' אמרי אמת ליקוטים. שו"ת שם אריה יו"ד סי' ל"ב. שו"ת ציון לנפש חיה לייסר סי' קט"ז. ובס' בית דוד להג"ל סי' ק"ז. ובהגהות חשק שלמה ובספר מאור ישראל ובחידושי הר"ד בפסחים על אחר. וראה בקובץ דגל התורה סי' ד', ונעתק בחידושי הגר"י יוסקוביץ הגדמ"ח ח"ג סי' נ"ה. ובפרדס יוסף שמות י"ב ט'. ובתורה תמימה שם אות פ"ט. ובקנין תורה בשמעתא פר' בא סי' י'. מועדים וזמנים ח"ז סי' ק"י. שו"ת ציון אליעזר חלק ט"ו סי' ו'.

וכדרך הפשט ראיתי להגאון ריש גלותא דבבל הרי"ח טוב בספרו בניהו שתיץ וז"ל נראה לי דאין התחלה לקושיה זו, דרב חסדא דינא קמ"ל אי הוה בירושלים מים חמין כחמי טבריה, כי באמת שלמה המלך ע"ה היה יכול לעשות כזאת, וכמ"ש במדרש (תנחומא קדושים י') יודע היה שלמה, חוט זה הולך לכוש והיה זורע בו פלפלין, חוט זה הולך להודו והיה זורע בו זנגביל, שנאמר (תהילים קכ"ב) ירושלים הבנויה כעיר שחוכרה לה יחוריו. ע"ש. וא"כ היה יכול שלמה המלך ע"ה לעשות חמין בירושלים כחמי טבריה, שהיה חופר במקום אחד שחוט שלו נמשך עד חמי טבריה והיו המים שבאותה חפירה חמין כחמי טבריה ממש, אלא דלא עבדי הכי משום עולי רגלים. ואפשר להיות לעתיד כן בירושלים ולא יחושו לדבר הזה, דאכשור דרי ולא יאמרו כזאת, וע"כ הדין הזה דרב חסדא בבישול הפסח ניתן להאמר. עכ"ד הנחמדים.

וכדברים האלה מצאתי להמשנה למלך בספרו פרשת דרכים (דרוש ז') שהביא כע"ז בשם מהר"ם גאלנטי לבאר מאה"כ ירושלים הבנויה וגו', עפ"י המדרש הג"ל יודע היה שלמה וכו' ועפ"י הגמ' דאירינין בה, דהכי קאמר קרא ירושלים הבנויה כעיר שחוכרה לה יחוריו, לא תחסר כל בה וסגולת כל הארצות נמצאים בה. והקשה לו דא"כ למה לא היו בה חמי טבריה (ופירות גינוסר). ולזה השיב ששם עלו שבטים שבטי קה עדות לישראל להודות לשם ה'. ואם היו בה גם סגולות הללו לא היה עדות שעולים להודות לשם ה' שהיו אומרים אלמלא לא עלינו וכו'. יעו"ש עוד. ור' בחידושי חתם סופר בפסחים ח'. ויעוין גם בשו"ת פרי יצחק בלאור ח"א סוסי כ'. שכ' כעיקר ח"י הבניהו.

ומעתה שעלתה בדינו יסוד נפלא זה שקושיית הגמ' מפני מה אין חמי טבריה בירושלים, אין הכוונה שירושלים מצד עצמה היתה מסוגלת שיהא בה מעיינות חמין, אלא רק ששלמה המלך היה מסוגל בגודל חכמתו וברוחב דעתו להבין ולהשכיל ולידע מהו החוט המוליך לחמי טבריה, וע"ז לפעול שיהא כן בירושלים, בזה יתורץ ספיר מה שהעירו בלשון חמי 'טבריה', דבוראי מן ההכרח היה לומר כך דהרי כל נוחם ומהותם של אותם המים חמין יהיה מטבריה. ופשט.

בענין חולין במהרה בעשי"ת ובפסח

איתא בירושלמי פ"א דשבת ה"ג, רבי חייה רובא מפקד לרב אין את יכול מיכול כל שתא חולין בטהרה אכול ואם לאו תהא אכול שבעה יומין מן שתא, וחביאור בזה, דר"ח צווה לרב שלכתחילה מן הראוי שיאכל כל השנה חולין בטהרה, ואם אין בכוחו וביכולתו הרי שלכתחילה יקפיד בזה שבעה ימים בשנה. אולם הירושלמי סתם ולא פירש ושבעה מי יודע לאיזה ימים בשנה כוונתו, האם דווקא בזמן מסוים המסוגל לכך, ואם נימא דלאו דווקא, עדיין צ"ב מדוע דווקא שבעה, ולא פחות או יותר.

וכתב הראב"ה (סי' תקכ"ט) שמקובל בידו שזהו שבעה ימים שבין ראש השנה ליו"ט. והביאור הרא"ש בסוף מס' ר"ה. וכן הוא במחזור ויטרי (אות של"ז עמ' 373) ובאבודרהם (סוף תפילת ר"ה) ובס' האגודה (פ"ב דע"ז א' כ"ט). והקשו המפרשים דביאור זה קשה להולמו בדברי הירושלמי דכידוע הרי יש עשרת ימי תשובה והתינת יו"ט שאינו עולה במנין הימים, משום שאין בו אכילה ושתייה, אולם מדוע לא צוהו גם על ימי ר"ה, דבוראי לא גריעי מהימים שלאחריו, וא"כ הול"ל תשעה ימים ולא שבעה.

וראיתי להאור זרוע (ח"ב א' רנ"ו) שהביא דלפי ביאור זה בהירושלמי יש להוכיח לכאור' כרעת ר' ניסים גאון דס"ל דמותר להתענות בר"ה, והיינו טעמא שלא מנו את ימי ר"ה דאכן גם בהם אין אכילה ושתייה. ויעו"ש שדחה זאת הראיה ע"י שביאר כוונת הירושלמי באופ"א, וכפי שנביאו לקמן. אך עכ"פ משמע מדבריו דמדברי הראשונים שביארו דקאי על עשי"ת, על כורחינו מוכח כדברי רנ"ג המתיר להתענות בר"ה, דאל"כ אמאי אינם עולים מן המנין.

והנראה לענ"ד לפקפק בזה דאינו מוכרח דאפי' אם נפרש דקאי על עשי"ת עדיין יכולים אנו לסבור דאסור להתענות בר"ה, ומה שלא אמר לו תשעה ימים, טעמים אחרים אית בהא. דהנה הטור (סי' תר"ג) נתן בו מילתא בטעמא שעל ר"ה לא הוצרך להזהירו, דפשיטא שיאכל בטהרה דהרי אי' במס' ר"ה (דף ט"ז:) דחייב אדם לטהר את עצמו ברגל.

ואף שכבר הקשה עליו החתם סופר בהגהותיו על השו"ע (או"ח סי' רמ"ב) ועל הירושלמי כאן, דמה ענין זה לזה הרי אפי' שחייב לטהר את עצמו ברגל, אין צריך להקפיד לאכול בטהרה, דהרי אין האוכלין

מטמאין את גופו. (ור' בחידושו למס' ביצה דף י"ז). וכן הקשה הנצי"ב מוואלווין בחידושי מרומי שדה על הירושלמי.

דאי משום הא לא איריא, דאין הכוונה שענין אכילת החולין בטהרה הוא דין וחיוב מכח חייב אדם לטהר א"ע ברגל, משום דבאמת אין חולין טמאים מטמאין את גופו, אלא מכח כ"ש אתינן עלה, דאי ישנו חיוב טהרה ברגל, בוודאי שלכהפ"ח ישגית לאכול חולין בטהרה, וכענין סחור סחור אמרינן לנזירא וכו'. וכן מצאתי אח"כ להדיא בס' המנהיג (הל' ר"ה סק"א) שכתב וז"ל דכיון שחייב אדם לטהר א"ע ברגל, כ"ש שיש לו לאכול בטהרה לכהפ"ח.

אולם אי קשיא הא קשיא עלה, וכפי שכבר דנו בזה האחרונים דהרי מסתברא דחיוב הטהרה ברגל הוא דווקא בג' רגלים ורק בזמן שביהמ"ק קיים, וזהו משום חיובי הקרבנות. וא"כ מה שייך לומר בגי' ר"ה בזה"ל דין דחיוב הטהרה ברגל. אבל עכ"פ זהו שיטתם שאף בזה נאמר הדין דחיוב הטהרה. וראה כן נמי בהרא"ש בסוף מס' יומא (פ"ח סי' כ"ד) ובשבלי הלקט השלם (סי' רפ"ג) ומה שדן בזה השאגת אריה סי' ס"ז ובצל"ח ביצה י"ח.

ודרך אחרת לבאר אמאי לא חשבינן בהריה את ימי ר"ה ראיתי להר"ן בסוף מס' ר"ה (דף י"ב: ד"ה גרסינן בירושלמי) והוא משום שהכל לשי' בביתם לכבוד יו"ט ובוודאי נוהגים על טהרת החולין. וגם בזה תמזה האחרונים ובראשם המג"א (בסי' רמ"ב סק"ד) דא"כ ששה ימים הוי ולא שבעה, שהרי גם לכבוד שבת הוי לשי' בבית. וכמה דרכים נאמרו בישובו, ואכ"מ להעתיקם. רק ראה זה חרש אשר הביא בספר מתא דירושלים על הירושלמי כאן "וראיתי בכת"י להגאון מו"ה יונתן ז"ל דכתב דשבעה הוי עם הלילה שאחר יוה"כ שצריך ג"כ לאכול חולין בטהרה כדי שלא יהא נראה כמבעט במצוה".

והגם שעלתה בדינו לקיים דברי הראשונים שהכוונה בזה הוא על עשי"ת, ובלא שיהא מהכא ראייה שומרת להתענות בר"ה וכפי שהבאנו ב' דרכים בזה, מ"מ האור זורע גופו מלאן בכך, ומן הסתם טעמו ונימוקו עמו משום קושיות הנ"ל שיש לעיין בדרכים אלו, ולכן ביאר ביאור חדש בדברי ר"ח שלא היתה כוונתו בשבעה ימים על איזה זמן מסוים, אלא מהני לכך כל שבעה ימים שירצה ואיזה שיהיה.

ובאמת נראים דברי האור זורע כפשטות כוונת הירושלמי, דאליביה ניחא שפיר מה שסתם הירושלמי שבעה ימים ולא פירש כוונתו, דאכן מהני כל זמן שירצה. אלא דאליה וקין בה דהא גופא קשיא מה היה טעמו דר' חייא, דמה ענין ותועלת איכא בסתם ימים. וכן מדוע דווקא שבעה ולא פחות או יותר.

והנראה לענ"ד דבר נכון בזה ובהקדם מה דמטו בכי מדרשא בשם האבני נור לבאר טעם אכילת מצה ז' ימים, והביאו רבינו מרן הפני מנחם זיע"א בכת"ק הנדפס (מים שלנו, ג"ן) וז"ל המצוה היא חיות האדם, האבני זצ"ל אמר אי' (נדרים דף ט"ו). שבועה שלא אישן ג' ימים מלקין אותו וישן לאלתר דהוי שבועת שוא שא"א לחיות כך, והרמב"ם (פ"ה מהל' שבועה ה"כ) פסק כן גם בשבועה שלא אוכל ושלא אשתה שבעה ימים. כי בשבעה זהו חיות האדם, והש"י רוצה שנקבל חיותינו דרך המצה, מיכלא דאסותא, שאין בה חמץ, ואי' בשם האר"י הקד' מי שנוהר מחמץ בשבעת ימי הפסח שומרים אותו מכל איסור בכל השנה והטעם כנ"ל כי הוא מקבל חיות מהמצוה דמצה. עכ"ד ודפח"ח.

ובזה מבואר כמין חומר דברי האור זורע, דהיות ושבעה ימים זהו חיות האדם, שוב ע"י שנשמרים במשך זמן כזה לאכול רק חולין בטהרה, מקבלים מזה חיות דטהרה לכל השנה, וכדוגמת מצה בשבעת ימי הפסח. ולולא דמיסתפינא הוה אמינא עפ"י הנ"ל דאכן כוונת ר' חייא להשמר שבעה ימים לאכול חולין בטהרה הוא באמת בשבעת ימי הפסח, שהיות ומקבלים אז חיות מהמצה, מן הנכון שיהיה גם חיות מטהרת המאכלים. ואם אין ראייה לדבר זכר לדבר יש מדברי הגמ' במס' ב"מ (דף פ"ז). לגבי המעשה דאברהם והמלאכים, דאי' שם דאברהם אבינו היה אוכל חולין בטהרה, והרי מעשה זה היה בפסח.

ולהשלמת הענין אציין כאן לדברי המשך חכמה בפ' אמור (כ"ג מ"ג) שדעתו לפרש דכוונת ר' חייא היתה על ז' הימים טובים שיש בשנה, דהיינו ב' ימים דפסח וב' דסוכות וא' דעצרת וב' דר"ה וצוהו ע"כ משום דחייב אדם לטהר א"ע ברגל, ויש להעיר בדבריו דלכאור' אין שייך בר"ה לעולם דין זה וגם בשאר המועדים בזה"ל, ואם אכן ישנו כן חיוב כזה שוב מה נצרך לצוותו ע"ז, אלא דבהא יש לומר כפימ"ש דאכילת חולין בטהרה אינו מעיקר הדין דטהרת הרגל, אלא כעין גדר וסייג, וזה מה שהשמיעו ר"ח. ודו"ק.

ישראל דענדעראוויטש

עיה"ק ירושלם תובכ"א